

פרק א

תפקידי מלך ישראל והנהגותיו

לפי הכתוב בספר דברים (יז, יד-טו) נראה שצורת ההנהגה הראויה בישראל היא מלוכה: "כִּי תָבֵא אֶל הָאָרֶץ... וְאָמַרְתָּ אֲשֶׁיִּמָּה עָלַי מֶלֶךְ כְּכֹל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתַי. שׁוֹם תִּשָּׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ...". וכך פסק הרמב"ם בהלכות מלכים (א, א): "שלוש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ: למנות להם מלך שנאמר 'שום תשים עליך מלך'...". וכן חזון הנביאים העתיד לבוא בב"א עוסק במלך המשיח, וכפי שנאמר ברמב"ם (שם יא, א): "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה, וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו...".

מאחר שכן, יש לברר מהם התפקידים של מלך ישראל בחיר ה', ובאילו דרכים עלי להנהיג את עמו.

בהמשך הפסוקים שם (טז-כ) נאמרות המצוות המוטלות על המלך: "רַק לֹא יִרְבֶּה לוֹ סוּסִים וְלֹא יִשָּׂיב אֶת הָעַם מִצְרִימָה... וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים וְלֹא יִסּוּר לָבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לוֹ מְאֹד. וְהָיָה כְּשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה... וְהִזְיָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאַה אֶת ה' אֱלֹהָיו לְשִׁמּוֹר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת... לְבַלְתִּי רוּם לָבָבוֹ מֵאַחֵיו וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יְמִין וּשְׂמֹאל...".

בפסוקים אלו מצויים בעיקר איסורים, ולכן יש עדיין לברר מהם התפקידים החיוביים המוטלים על המלך. לכאורה אין התורה מגדירה זאת כלל. מצוות העשה היחידה הנאמרת בפרשה היא מצוות כתיבת ספר תורה.

עוד יש לשאול - הפסוק אומר: "וְאָמַרְתָּ אֲשֶׁיִּמָּה עָלַי מֶלֶךְ כְּכֹל הַגּוֹיִם... שׁוֹם תִּשָּׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה'" - האם כוונת התורה היא שתפקידי מלך ישראל והנהגותיו יהיו ביסודם כשל מלך גוי, אלא שעל גבי זה יש לבנות קומה נוספת של מלך הנבחר על ידי ה' והולך בדרכיו? או שמא אין כל קשר בין מלך גוי למלך ישראל, וכשם שעם ישראל הוא מהות בפני עצמה כך גם מלך ישראל?

אם נאמר שמלך ישראל הוא מהות בפני עצמה יש לברר מהם תפקידי והנהגותיו, שהרי כאמור אין התורה מתייחסת לכך כלל; אולם אם נאמר שהוא נדבך נוסף על גבי מלכות הגויים, יש להוסיף ולברר תחילה גם מהם תפקידיה של מלכות זו.

בספר שמואל, בפרשת המלך, מבקש העם מלך ככל הגויים, והנביא מפרט הנהגות של המלך שיקום (שמואל א' ח, ה-ז): "שִׁמְהָ לָנוּ מֶלֶךְ לְשִׁפְטֵנוּ כְּכָל־הַגּוֹיִם... וְהַגְדַּת לָהֶם מִשְׁפֵּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם... אֶת־בְּנֵיכֶם יִקַּח וְשֵׁם לוֹ בְּמִרְכָּבָתוֹ וּבְפָרָשָׁיו וְרָצוּ לִפְנֵי מִרְכָּבָתוֹ. וְלָשׁוּם לוֹ שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְלַחֲרֹשׁ חֲרִישׁוֹ וְלַקָּצֵר קְצִירוֹ וְלַעֲשׂוֹת כָּל־מְלַחְמָתוֹ וְכָל־י רָכְבוֹ. וְאֶת־בְּנוֹתֵיכֶם יִקַּח לְרִקְחֹת וְלִטְבַּחֹת וְלֵאפֹת. וְאֶת־שְׂדוֹתֵיכֶם וְאֶת־כְּרָמֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם הַטּוֹבִים יִקַּח וְנָתַן לַעֲבָדָיו. וְזֵרְעֵיכֶם וְכָרְמֵיכֶם יַעֲשֶׂה וְנָתַן לְסָרִיסָיו וְלַעֲבָדָיו. וְאֶת־עֲבָדֵיכֶם וְאֶת־שִׁפְחוֹתֵיכֶם וְאֶת־בְּחוּרֵיכֶם הַטּוֹבִים וְאֶת־חֲמוּרֵיכֶם יִקַּח וְעֵשָׂה לְמִלְאכָתוֹ. צֹאנֵיכֶם יַעֲשֶׂה וְאֶתֶּם תְּהִי־לוֹ לַעֲבָדִים".

שמואל מונה את זכויותיו של המלך (לסוברים שהמלך מותר בהן, ראה סנהדרין כ"ב, וברמב"ם הלכות מלכים פרק ד), אבל גם כאן עדיין לא ברור מהם תפקידי של המלך, פרט אולי לעובדה המובלעת בפסוק - "ולעשות כלי מלחמתו" - שמלך עושה מלחמות.

בדברי הרמב"ם הלכות מלכים מתבארות הנהגותיו של המלך.

בסיום הלכות כבוד המלך בפרק ב (הלכה ו), כותב הרמב"ם: "...צוהו להיות לבו בקרבו שפל וחלל, שנאמר: 'ולבי חלל בקרבי', ולא ינהג גסות לב בישראל יתר מדאי, שנאמר: 'לבלתי רום לבבו מאחיו', ויהיה חונן ומרחם לקטנים וגדולים, ויצא ויבא בחפציהם ובטובתם, ויחוס על כבוד קטן שבקטנים, וכשמדבר אל כל הקהל בלשון רבים ידבר רכות, שנאמר: 'שמעוני אחי ועמי', ואומר: 'אם היום תהיה עבד לעם הזה' וגו'. לעולם יתנהג בענוה יתירה, אין לנו גדול מ**משה רבינו והוא אומר**: 'ונחנו מה לא עלינו תלונותיכם'. ויסבול טרחם ומשאם ותלונותם וקצפם כאשר ישא האומן את היונק, רועה קראו הכתוב, 'לרעות ביעקב עמו', ודרכו של רועה מפורש בקבלה: 'כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא' וגו'".

מהתבוננות בפסוקים שמהם מביא הרמב"ם ראיות לדבריו, עולה שהנהגותיו של מלך ישראל נלמדות **מהנאמר בתנ"ך על מלכי ישראל ומנהיגיו**, כמשה, יהושע (רמב"ם שם הלכה ח), דוד, הנדרש מרחבעם וכו', ואין כלל מובאות ממלכי הגויים.

בהמשך הלכות מלכים בפרק ג פותח הרמב"ם את הפרקים העוסקים בהלכות המלך בהנהגות ההלכתיות והמוסריות של המלך ובמידות שעליו לנהוג על פיהן.

הלכה א: "בעת שישב המלך על כסא מלכותו, **כותב לו ספר תורה** לעצמו יתר על הספר שהניחו לו אבותיו... לא יזוז מלפניו... **יוצא למלחמה** והוא עמו... **יושב בדין והוא עמו**, מיסב והוא כנגדו, שנאמר: 'והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו'".

כהמשך לפרק הקודם, מתחיל הרמב"ם את פרק ג במצווה הנראית תחילה כחשובה פחות בתפקידי המלך - מצוות כתיבת ספר התורה. אך מתברר שמדובר במצווה שיש לה משמעות רחבה מאוד, שכן ספר תורה זה מלווה את המלך כל ימיו, ובכך מצווה זו מלמדת שמוסר המלך קודם להנהגתו, וכל התנהלותו חייבת להיות על פי התורה.

עוד עולה מהלכה זו בדרך אגב שלדעת הרמב"ם תפקידי המלך הם יציאה למלחמה וישיבה בדין, וכפי שנראה עוד להלן (ויש לברר באילו דינים ובאיזה בית דין יושב המלך, ובאילו דינים יושבים הסנהדרין, ואכמ"ל).

הלכה ד: "ולא ירבה לו כסף וזהב... וכל כסף וזהב שירבה לאוצר בית ה' ולהיות שם מוכן **לצרכי הצבור ולמלחמותם** הרי זה מצוה להרבותו..."

הלכה ה: "...יהיה **עוסק בתורה ובצרכי ישראל** ביום ובלילה, שנאמר: 'והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו'".

הלכה ו: "...על הסרת לבו הקפידה תורה, שנאמר: 'ולא יסור לבבו', שלבו הוא לב כל קהל ישראל, לפיכך דבקו הכתוב בתורה יתר משאר העם, שנאמר: 'כל ימי חייו'".

מהלכות אלו עולים שני תפקידים נוספים של המלך - **דאגה לצרכי הכלל ועיסוק בתורה**. העיסוק בתורה של המלך חיוני יותר מאשר זה של כל אחד מעם ישראל, מפני מעלתו של המלך ומרכזיותו.

הלכה ח: "כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו... **שנאמר: 'כל איש אשר ימרה את פיך'**, וכן כל המבזה את המלך או המחרפו יש למלך רשות להרגו, כשמעי בן גרא... ויש לו לאסור ולהכות בשוטין לכבודו, אבל לא יפקיר ממון ואם הפקיר הרי זה גזל".

הלכה י: "כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה, או בלא התראה, אפילו בעד אחד, או שונא שהרג בשגגה, יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה. והורג רבים ביום אחד ותולה ומניחן תלויים ימים רבים **להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם**".

גם בהלכות אלו נלמדים כוחו ומעשיו של המלך ממלכי ישראל, ומתברר עוד תפקידו לתקן עולם ולשבור יד עושי רשעה.

בפרק ד הרמב"ם מבאר את משפטי המלוכה שנאמרו על ידי שמואל והובאו לעיל, ולדברי הרמב"ם המלך מותר בהם. האם הם גם רצויים?

הרמב"ם מסיים בהלכה י: "... ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מחשבתו ומגמתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים ולהילחם מלחמות ה'. שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמה, שנאמר: 'ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו'".

העולה מהרמב"ם עד כה שהנהגותיו, חובותיו ואחריותו של מלך ישראל אינם נלמדים מאלו של מלך גוי, אלא בעיקר מהאופן שבו נהגו מנהיגי ומלכי ישראל הכשרים, והן כוללות לדאוג לציבור ולצרכיו מתוך ענווה וחמלה, להילחם את מלחמותיהם, לדון ולהעניש, והכול מתוך לימוד ועיסוק מתמיד בתורה, כפי שצווה, שכן התורה היא מקור כוחו והנהגתו.